

УДК 179.8:316.613.43

DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i34.1071>*М. В. Сінельнікова*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-6087>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОЯВИ РЕСЕНТИМЕНТУ В МЕРЕЖЕВОМУ ПРОСТОРИ

Вся жорстокість походить від слабкості.

Сенека

Минуло доволі багато часу з того моменту, коли Ф. Ніцше використав поняття «ресентимент», яке ніби витало «в повітрі» в сучасну для нього епоху [8, с. 182]. Сьогодні застосування даного терміну значно розширилося, оскільки сучасне суспільство ресентимент просто захлиснув. Особливо очевидним постає його вплив у мережевому просторі, в якому він стає тим незмінним тлом, на якому успішно процвітає жорстокість, ненависть та агресивність інтернет-користувачів. Через це проблема ресентименту потребує сьогодні більш ретельної смислової інтерпретації та концептуалізації.

Підтвердженням цього стають численні дослідження, присвячені темі ресентименту, зокрема Шаапа, Мертона, Шелера, Лютого, Бітнера, Дельоза та ін., які переконливо доводять, що даний феномен давно вже вийшов далеко за межі якоїсь конкретної сфери застосування. Тому на сучасному етапі його все частіше починають використовувати на міждисциплінарному рівні, як «універсальний, пояснювальний і викривальний принцип, застосований до всіх сфер життя» [17, с. 217]. Це засвідчує актуальність обраної теми дослідження, яка зумовлена необхідністю виявлення не лише соціальних, антропологічних чи інших аспектів ресентименту, але передусім його психологічних та індивідуальних практик в мережевому просторі, де спостерігається високий рівень ресентиментної напруги, не послабивши яку, неможливо домогтися поліпшення людських взаємин і позитивної моральної інтерсуб'єктивності. Тому **метою даної статті** є дослідження функціонування ресентименту на теренах інтернет простору, виявлення його проявів в мережевих комунікаціях, які стають сьогодні ключовими факторами формування людської особистості через порівняння та співставлення себе з іншими користувачами інтернет-мереж.

Виклад основного матеріалу. Термін «ресентимент» французького походження, який не має рівноцінного аналога в інших мовах. Українською

його умовно можна перекласти як повторне переживання певної емоції, як «після-відчування» або «знову-переживання». В якості специфічного феномену ресентимент можна визначити як складну, внутрішньо суперечливу, чуттєву модальність, що являє собою межовий стан між образою, зазрестю та мстивістю. До цього переліку можна додати обурення, злопам'ятність, озлоблення, відчуття ворожості та ненависті до того, що суб'єкт вважає причиною власних невдач. Безсилу лють, яка викликана важким усвідомленням марності спроб підвищити свій життєвий чи соціальний статус, почуття слабкості та неповноцінності, згубну секрецію занадто тривалого безсилля, що провокує виписки безпричинної агресивності в мережі.

Щоб краще зрозуміти психологічні підвалини формування почуття ресентименту, варто звернутися до досліджень Р. Мертона, який виділяє в ньому три ключові «інгредієнти»: по-перше, невизначене почуття ненависті, заздрості та ворожості; по-друге, відчуття власного безсилля активно виразити ці почуття проти індивіда або соціального прошарку, які їх збуджують; по-третє, постійно повторюване переживання цієї безпорадної ворожості [12, с. 276]. Але головним серед цієї «пекельної» суміші постає усвідомлення людиною власного безсилля, коли «сила афектів поєднується із нездатністю перетворити їх на вчинки» [15, с. 211]. Тому можна стверджувати, що ненависть, агресивність, заздрість, як і ресентимент загалом, є результатом безпорадності та слабкості людини, розчинення чуттєвого життя в неспроможності [1, с. 130]. Тобто ресентимент це завжди відтворення і переживання конкретної реакції, а не діяльне її подолання.

Сьогодні соціальна активність індивідів здебільшого проходить в мережевому просторі, де вони висловлюють увесь спектр своїх емоцій, частіше за все негативних. Так невдоволення власним життям, неможливість розстановки правильних життєвих пріоритетів, нездатність віднайти сенс власного існування та діяльності, створюють сприятливий ґрунт для актуалізації ресентименту в інтернет-мережах, які забезпечують його

процвітання анонімністю, відсутністю контролю і покарання. До цього додається послаблення психологічних бар'єрів, які обмежують вихід прихованих почуттів і бажань, що змушує людей поводитися в інтернеті так, як вони зазвичай не поведуться в реальному житті [16, с. 321].

В мережі ресентимент перетворюється з індивідуального на загально-людський феномен, оскільки в умовах нової інтернет «нормальності» людська ідентичність почуває себе більш комфортно лише у натовпі, де вона може самоутвердитися, шукаючи зовнішніх орієнтирів за відсутності внутрішніх. Особистість «розчиняється» в юрбі мережевого простору і радіє із цього, бо набагато простіше бути «як усі», ніж бути собою. Не дивно, що Т. Лютий корелює ресентимент з поняттям *стадо* [11, с. 893], адже в інтернет просторі людина, прагнучи позбутися власної «невдалої» суб'єктності, намагається стати кимось іншим, кимось кращим, ніж вона є насправді. Тому сам образ «маси» з її конформізмом, ідеєю рівності і прагненням стандартизації можна вважати відображенням та виявленням почуття ресентименту.

В цьому моменті мережевий ресентимент набуває свого соціального «забарвлення», виступаючи складним комплексом соціальних почуттів, викликаних станом сучасного суспільства, орієнтованого на масове виробництво і споживання матеріальних благ. Це підштовхує індивіда до регресивного пристосування та безупинного споживання, актуалізуючи тим самим перефразований декартівський вислів: «споживаєш, отже існуєш». Більше того, сама людина перетворюється на простий об'єкт споживання, успіх якого «на ринку» інтернет-мереж визначається суто зовнішніми атрибутами: кількістю підписників, переглядів, лайків-дизлайків, коментарів. Що в свою чергу провокує жорстку конкуренцію за онлайн-територію, яка призводить до утвердження в людських взаєминах гоббсівського принципу «людина людині вовк». Внаслідок цього в мережі починає утверджуватися нова форма спілкування – гнівна та агресивна риторика, позбавлена будь якої логіки, змісту та аргументації. Адже тепер головне привернути якомога більше уваги, залучити до «дискусії» якнайбільше інтернет-користувачів, а цього неможливо досягнути за допомогою мирної конвергенції.

Тому сьогодні інтернет мережі активно пропагують злякисну агресивність, як один з найбільш продуктивних способів «виживання» [10, с. 10] і швидкого досягнення успіху. Через що руйнується основа людської взаємодії – прив'язаність, завданням якої якраз і постає протистояння агресії [7, с. 89]. Крім цього з мережі зникають такі поняття як «пошана», «авторитет» та «співпраця», які виступають блокаторами для пере-

несення власних невдач на образ зовнішнього ворога» [9, с. 124]. Подібне домінування ворожості та агресивності у структурі людської особистості призводить до деградації, звужуючи її зміст до тотальної неприязні до Іншого. Останній починає розглядатися не як опонент чи конкурент, а саме як *ворог*, що «вороже відрізняється від нас» [6, с. 162]. Це спонукає ресентиментну людину зневажати його та звинувачувати, бо частіше за все ми найбільше «недолюблюємо» тих, хто змушує нас відчувати власну неповноцінність.

Все це дає «право» ресентиментній людині без докорів сумління спрямовувати на «ворога» усі свої образи та комплекси, перекладаючи на нього весь «тягар» відповідальності за власні невдачі та особисту неспроможність. В цьому випадку ресентимент постає як одна з форм самоутвердження людини, покращення її самопочуття та підвищення самооцінки, що розкриває екзистенційну сутність даного феномену. Людина, невмозмі перевершити Іншого (бо завжди знайдеться хтось розумніший, успішніший, щасливіший і т.д.), піддається ресентименту, знаходячи вирішення проблеми у створенні власної зручної філософії: якщо применшити гідність та заслуги «ворога», то в результаті отримаєш вищу оцінку самого себе. Саме так ресентиментна особистість намагається самоутвердитися за рахунок Інших, нівелюючи та применшуючи їх досягнення, оскільки не може похизуватися власними.

Здійснюючи це, ресентиментна людина відчуває легкість, цілісність та завершеність, прилив сил, «дихання» життя та свободи. Хоча насправді ні про яку свободу не йдеться, радше навпаки, в ресентименті відбувається її відкидання і протидія, що акумулює «останні» механізми виживання – екстремальну конвульсію волі: ненависть [3, с. 112]. Остання своєю чергою проявляє себе у вигляді волі до влади в її декадентській версії, як певний сурогат сили, що повсюдно присутній в інтернет-просторі. Зокрема, в прагненні привернути до себе увагу, нав'язливому пропагуванні власних принципів та ідеалів, завзятості та демонстративності в судженнях тощо. Однак ресентиментну наполегливість від істинної волі відрізняє її негативізм, екзистенційна пасивність і консерватизм.

В цьому моменті ресентимент проявляє свій руйнівний характер, адже він прагне придушити і обмежити, ухиляючись від дії, тим самим дозволяючи реактивним силам в людині переважити активні [5, с. 111]. Тоді як справжня воля шукає діяльності та розвитку, прагне перетворювати, змінювати та творити. Підтвердженням реактивного характеру даного феномену може бути визначення, яке дає нам Оксфордський довідник: ресентимент – це мстивий, дріб'язковий стан буття, в якому людина не стільки хоче того, що є у інших

(хоча це частково і так), скільки того, щоб інші не мали того, що вони мають [14]. Тому основне прагнення ресентиментної особистості не здобути щось самій, а забрати чи хоча би сплюндрувати те, чим володіють інші. Доля таких людини – не жити, а виживати, не грати, а відіграватися, не творити, а коментувати.

Ресентимент строкатий та різноманітний в своїх проявах, що фокусуються в єдиному модусі, який утворює ядро сучасної мережевої культури. Наслідком функціонування якої стає формування в теперішньої людини ситуативного, «клікового» мислення, яке лише сприяє «розквіту» ресентименту в мережі. Колись ще Шелер виділив ресентиментні типи особистостей, які не залежать ні від індивідуальних характеристик, ні від особистісних переживань, оскільки всі вони ґрунтуються на відомих, типово повторюваних людських «ситуаціях» [15, с. 52]. Це не означає, що будь яка особистість, яка потрапляє в таку «ситуацію», обов'язково повинна «заразитися» ресентиментом, а радше те, що ці «ситуації» за рахунок свого формуючого характеру, ніби заряджені деякою дозою «небезпеки впасти в ресентимент» [15, с. 52]. Цю шелерівську думку можна доповнити тим, що деколи люди, які вже знаходяться під впливом ресентименту, самі шукають або створюють такі ситуації, в яких вони можуть проявити власні ресентиментні нахили.

Намагаючись приховати свої істинні мотиви, ресентиментна людина нерідко виступає під «гаслами» справедливості та егалітаризму. Подібна апеляція до права та моралі робить людське ставлення до ситуації, яка стосується її власних інтересів, відстороненою та «безособовою». На поверхні ресентимент пропагує підкреслено позитивні ідеї всезагальної справедливості та розумної побудови світу, але в глибинній основі цього ідеологічного конструювання лежить радикальне неприйняття реальності як такої та її підміна віртуальністю. Довготривале перебування в мережевому (віртуальному) просторі відриває ресентиментну людину від дійсності, ускладнює процес її адекватного сприйняття та реагування на реальні життєві ситуації, в які вона потрапляє. Це в свою чергу призводить до соціальної ізоляції, розгубленості, відстороненості та відчуження. В даному аспекті ресентиментна ідеологія по своїй суті виступає одним із проявів нігілізму.

Нездатність сприймати реальність з часом переростає у небажання бачити факти, що актуалізує творчий потенціал ресентименту, надихаючи особистість створювати та поширювати неправдоподібну брехню в мережевому просторі. Людина по суті стирає межу між вигадкою і правдою, провокуючи появу таких понять як «постістина» та «постправда». Відтепер важливими є не факти, а їх трактування: те, що людина для

себе з них виділяє і те, яке значення вона в них вкладає. Подібна метаморфоза, яка відбувається в людській свідомості або «дефактуалізація», приводить до зниження людської активності, до наростання інертності та байдужості, яку ми спостерігаємо в мережевому просторі. Така особистість вже не здатна чинити опір ресентименту і вдається до самообману, а омана стосовно себе «допомагає розвинути брехливість відносно інших» [17, с. 134].

Це з найбільшою очевидністю спостерігається при створенні людиною своєї сторінки в інтернет-мережі, яка сьогодні виступає одним із найпопулярніших способів самопрезентації, самооб'єктивації та самоідентифікації. «Людина прагне трансцендувати себе у віртуальній вічності не для існування після смерті, а для збереження в складних інформаційних мережах, в штучній пам'яті. Домагання потенційного існування, бажання бути презентованим на екранах і в програмах – ця пристрасть є магічною» [2, с. 40]. Таке на перший погляд зовнішнє явище як інтернет-сторінка, при найближчому розгляді виявляється внутрішнім, оскільки пов'язується з оцінкою людини власної сутності. Тут ми зіштовхуємося з найбільшою проблемою мережевого простору – невідповідність створеного віртуального образу реально існуючій особі. Оскільки в процес його творення нерідко залучаються використання фільтрів чи фотошопу (при редагуванні особистих фото), постулювання «запозичених» думок та фраз, тиражування та пропаганда моральних оцінок і суджень, які людині насправді не властиві.

Так, прагнучи відповідати зовнішнім мережевим стандартам, особистість перестає бути ідентичною самій собі, втрачаючи при цьому свою унікальну індивідуальність, перетворюючись на розтиражований мережевий типаж. Тому не дивно, що створений інтернет-образ з часом стає відстороненим і ніби чужим по відношенню до реально існуючої особи. Більше того, він починає манити та спокушати, виступаючи своєрідною приманкою [4, с. 131] та засідкою, в яку людина, уражена ресентиментом, зрештою попадає. Відтепер особистість більше не може конкурувати не те що з іншими, а навіть з самою собою, точніше, з своєю «покращеною» мережевою версією. Це провокує появу *саморесентименту*, який проявляється в тому, що увесь свій ресентиментний «потенціал» людини спрямовує не на інших, а на саму себе. Точніше на ту віртуальну, «досконалу» особистість, якою б вона могла стати в реальності, але так і не стала. Ця форма ресентименту стає сьогодні найбільш поширеною і практично непереборною в інтернет-мережі.

Таким чином сучасний мережевий простір перетворюється на театр масок та ярмарок марнославства, основне завдання яких полягає

у приховуванні істинної сутності людини, навіть від неї самої. Демонстративно привабливий «зовнішній» образ, підкріплений ресентиментом, не тільки маскує все низьке, «надто людське» в людині, але й знецінює в ній усе цінне та унікальне. Ця дуалістична природа особистості (мережево-публічне та внутрішнє «Я») стає однією з найбільш драматичних моментів розгортання ресентименту, який робить людину «пошматованою й розкиданою, неначе на бойовищі» [13, с. 117]. Це розкриває і «двуликість» самого феномену ресентименту, який з одного боку відображає «темну» сторону людської особистості, яку вона прагне приховати від іншим і від себе, а з іншого – безперечно володіє публічним обличчям, він хоче про себе заявити, хоче бути почутим в мережевому просторі.

Висновки. Багаторівневий характер і дихотомічна природа поняття ресентименту виводить його дослідження далеко за межі якоїсь однієї конкретної дисципліни, дозволяючи розглядати його як базовий термін в новітніх соціально-антропологічних розвідках. Сучасне функціонування ресентименту передусім пов'язане з визначенням параметрів його взаємодії з мережевим простором, в якому повсякчас помітні його численні прояви: агресивність, гнів, ворожнеча, образи, заздрість, мстивість, озлобленість, прагнення принизити інших, які розцінюються як «особисті вороги», що перешкоджають людині досягнути вершин власної самореалізації.

Перспективи подальших пошуків. Подальші дослідження дозволять ввести тему ресентименту в нове поле філософської рефлексії, осмислити її можливості і перспективи, особливо для аналізу природи мережевого простору та сучасних інтернет комунікацій.

Література

1. Bittner R. *Ressentiment. Nietzsche, Genealogy, Morality. Essays on Nietzsche's On the «Genealogy of Morals»*. Schacht R. (Ed). Philosophical traditions, 5. Berkeley, Calif. : University of California Press, 1994. Pp. 127–138.
2. Бодрийяр Ж. Америка. СПб. : Владимир Даль, 2000. 204 с.
3. Бодрийяр Ж. Город и ненависть. *Логос*. 1997. № 9. С. 107–116.
4. Бодрийяр Ж. Соблазн. М. : Ad Marginem, 2000. 319 с.
5. Deleuze Gilles. *Nietzsche and Philosophy* / Trans. Hugh Tomlinson. New York : Columbia University Press, 2006. 256 p.
6. Донскіс Л. Збентежена ідентичність і сучасний світ / пер. з англ. О. Буценка. К. : Факт, 2010. 312 с.
7. Eible-Eibesfeldt I. *Human ethology*. New York : Aldine de Gruyter, 1989. 370 p.
8. Jameson F. *The Political Unconscious*. London : Methuen & Co. Ltd, 1981. 312 p.
9. Lasch C. *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. New York : W. W. Norton & Company, 1996. 276 p.
10. Lorenz K. *On Aggression* / Trans. by Marjorie Kerr Wilson. London, New York : Routledge, 2002. 320 p.
11. Лютий Т. Ніцше. Самоперевершення. К. : Темпора, 2017. 978 с.
12. Merton K. Robert. *Social Theory and Social Structure (Heritage of Sociology Series)*. New York : The Free Press, 1968. 698 p.
13. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука. Київ : Основи, Дніпро, 1993. 415 с.
14. OxfordReference. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100416129> (дата звернення: 2022).
15. Scheler M. *Ressentiment. Das Ressentiment im Aufbau der Moralen* / Trans. by Louis A. Coser. URL: <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf> (дата звернення квітень 2018).
16. Suler J. R. The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*. 2004. Vol. 7. Number 3. Pp. 321–326.
17. Шаап С. Мстива отрута: Ріст невдоволення / пер. з нід. С. Святенко. К. : Вид-во Жупанського, 2015. 224 с.

Анотація

Сінельнікова М. В. Прояви ресентименту в мережевому просторі. – Стаття.

В статті розглядається феномен ресентименту, який колись використав Ніцше для викриття потенційно руйнівних (саморуйнівних) сил всередині людини та культури. Закцентовано, що сьогодні даний феномен перетворився на незмінне тло мережевого простору, яке виявляє глибинні основи людської природи, на ґрунті яких вона вибудовує свої взаємини з іншими користувачами інтернет мереж. Тут характер ресентиментного спротиву не набуває форм взаєморозуміння і не забезпечує людської самореалізації, оскільки нівелює будь які цінності і приводить до утвердження монументальних стандартів мережевої поведінки. Внаслідок чого «темна» (ресентиментна) природа особистості проявляє себе через жорстокість, ненависть, заздрість та агресивність інтернет-користувачів. З огляду на це, можна констатувати, що ресентимент не обмежується виключно особистісною сферою, оскільки дуже швидко базовані на ресентиментові оцінки починають розділятися більшістю відвідувачів інтернет мереж, через що він набуває рис масової (колективної) свідомості.

З'ясовано, що мережевий простір сьогодні виступає головним чинником людської самоідентифікації та саопрезентації, першочерговим завданням яких виступає досягнення успіху за будь яку ціну. Все це має згубні наслідки для особистості, яка потрапляючи під вплив ресентименту, починає переживати глибоку духовну та екзистенційну кризу, психологічний надлам, внаслідок чого втрачає здатність позитивно діяти в межах власної життєвої системи координат. Це призводить до формування образу «ворога», який створюється для того, щоб позбутися відчуття провини за власну

поведінку та неспроможність щось змінити на краще в реальному житті.

В цьому плані ресентимент може бути потрактований як одна з форм самообману, що підриває внутрішню цілісність людської особистості та підмінє реальне життя віртуальним. Так в мережевому просторі створюється ситуація певного блефування: демонструючи в будь який спосіб власну силу, могутність та перевагу над «ворогом» (іншим), людина насправді опиняється в ситуації саморуйнування, яке набуває форми *саморесентименту* – спрямування ресентиментних поривів на презентований нею мережевий (віртуальний) образ, якому особистість вже не може відповідати в реальному житті.

Таким чином ресентимент народжується внаслідок неспівпадіння між внутрішніми претензіями людини та її реальним становищем в житті, розбіжності між завищеною самооцінкою і низькою оцінкою з боку інших, асиметрією між зовнішнім та внутрішнім. Цей ресентиментний дисонанс можна згладити двома способами: змінити своє світобачення (через вдосконалення власних здібностей та реалізацію творчих можливостей) або змінити думки інших про себе (створивши у віртуальному просторі власний, більш «досконалий» образ, тим самим вводячи в оману інших і себе).

Ключові слова: ресентимент, Ф. Ніцше, мережевий простір, агресія, ненависть.

Summary

Sinelnikova M. V. Manifestations of resentment in the network space. – Article.

The article examines the phenomenon of resentment, which Nietzsche once used to expose potentially destructive (self-destructive) forces within man and culture. It is emphasized that today this phenomenon has become a constant background of the network space, which reveals the deep foundations of human nature, on the basis of which it builds its relationships with other users of Internet networks. Here, the nature of resentment resistance does not take the form of mutual understanding and does not ensure human self-realization, as it undermines any values and leads to

the establishment of monumental standards of network behavior. As a result, the «dark» (ressentiment) nature of the individual manifests itself through cruelty, hatred, envy and aggression of Internet users. In view of this, it can be stated that resentment is not limited to the personal sphere, because very quickly based on resentment estimates begin to be shared by most Internet visitors, so it acquires the features of mass (collective) consciousness.

It was found that the network space today is the main factor of human self-identification and self-presentation, the primary task of which is to achieve success at any cost. All this has detrimental consequences for a person who, under the influence of resentment, begins to experience a deep spiritual and existential crisis, psychological breakdown, as a result of which he loses the ability to act positively within his own coordinate life system. This leads to the formation of the image of the «enemy», which is created in order to get rid of guilt for their own behavior and inability to change something for the better in real life.

In this regard, resentment can be interpreted as a form of self-deception that undermines the inner integrity of the human person and replaces the real life with the virtual. Thus, a situation of bluffing is created in the network space: demonstrating in any way one's own strength, power and superiority over the «enemy» (another), a person actually finds himself in a situation of self-destruction, which takes the form of *self-resentiment* – directing resentment impulses to the network (virtual) image presented by her, to which the individual can no longer correspond in real life.

Thus resentment is born due to the mismatch between a person's inner claims and his real situation in life, the discrepancy between inflated self-esteem and low self-esteem on the part of others, the asymmetry between external and internal. This resentment dissonance can be alleviated in two ways: to change one's worldview (by improving one's abilities and realizing one's creative potential) or to change one's thoughts about oneself (creating one's own, more «perfect» image in cyberspace, thus misleading others and oneself).

Key words: resentment, F. Nietzsche, network space, aggression, hatred.